

Nazwa janowiec i jej synonimy

Nazwa janowiec notowana jest w polszczyźnie od XV wieku w znaczeniu 'Genista pilosa', "Genista germanica" lub "Cytisus biflorus" /Symb. I 207 a Sł.stp. dla Cytisus biflorus/. Pierwszy zapis w postaci yanouecz znajdujemy w Ortus sanitatis z 1491 r. oraz janowiecz w zielniku Felimirza z 1534 r. /Symb. ib. pod numerem 6640 i 8480, Fal. 59/. Słownik polszczyzny XVI wieku /t. IX 261/ nazwę janowiec notuje 6 razy. Uwzględniają ją także inne polskie źródła /Sien. 72, Syr. 1479, Knap 238, Prow. 222, Ney 42, Org. I 433, Maj. II 356, Rost. 283, SW II 134/. "Rośliny polskie" /Rp. 346-7/ wyróżniają 5 gatunków janowca:

1. Janowiec barwierski - 'Genista tinctoria L. Nazwa polska notowana jest u Czerwiakowskiego /t. VI 3246/ i występuje jako postać wyłączna we współczesnych źródłach /Świejk., Szaf. 54, Obm. 388, Podbielk. 126/. Inni osiemnasto- i dziewiętnastowieczni autorzy, poczynając od Kluka, gatunek ten nazywają janowcem farbierskim /Kluk II 21, Jundz. 367, Jundz.₁ 299, Szub. 258, Wodz.₁ 246, Waga II 239, Wyż. I 194, Org., SW ib./. Rośliny tej używa się do farbowania na żółto;
2. Janowiec włosisty - 'Genista pilosa L.' /Kluk, Jundz.₁, Wodz.₁ ib./. U innych janowiec kosmaty, ponieważ liście ma

od spodu owłosione /Szub. 259, Waga II 238, Org. ib./;

3. Janowiec ciernisty - 'Genista germanica L.' /Jundz.₁ 300, Org., SW, Świejk., Obm., Podbielk. ib./, u innych janowiec kolący /Kluk, Jundz. ib., Szub. 260, Waga II 237, Org., SW, Maj. ib./, janowiec kolczysty /Wodz.₁ I 247/. Gatunek ten ma cierniste starsze części łodygi;

4. Janowiec skrzydlaty - 'Genista sagitalis L.', u Czerwiakowskiego również janowiec skrzydlasty /t. VI 3247/, natomiast u Kluka i Samuela Jundziłła janowiec strzałkowy;

5. Janowiec angielski - 'Genista anglica L.', który pochodzi z Europy zachodniej.

Rostafiński /Symb. ib./ wymienia jedynie trzy pierwsze gatunki janowca, z których osobnymi nazwami wyróżnia jedynie Genista tinctoria L., natomiast pozostałe dwa gatunki Genista pilosa L. i Genista germanica L. omawia łącznie z Citisus biflorus L. Herit., twierdząc, że tych trzech gatunków rozdzielić się nie da. Nie tylko mieszano nazwy poszczególnych gatunków janowca, ale czasem nie odróżniano ich od nazw innego gatunku należącego do tej samej rodziny Papilionaceae /Motylkowatych/, a mianowicie od żarnowca miotlastego 'Sarrothamnus scoparius L.', stąd nazwy janowiec i żarnowiec wywodzi się z jednego źródła.

Zdaniem Sławskiego /SE I 499/ janowiec to postać nowsza z wtórną adideacją na drodze etymologii ludowej do imienia Jan w związku z porą kwitnienia około św. Jana. W XIX w. notowany jest też janówek /Rost. ib./, jako nazwa rodzajowa oraz janowiec mniejszy 'Genista germanica L.' /Org. ib., SW II 1016/. Wyłącznie u Stanki występują formy janobyt /w zapisie yanobyt/ i janosiet /yanosyeth/, które Rostafiński /Symb. ib./ sprowadza do gatunków Genista pilosa L., Genista germanica L. lub Citisus biflorus L. Herit., natomiast Słownik Staropolski /t. III 116/ objaśnia je przez

Citissus biflorus. Nazwy janobył i janosiet zaczerpnął Stanko zapewne ze staroczeskiego. W XV w. notowane są dla janowca włosistego i ciernistego nazwy zanowiec, zanowieć, żanowiec, w zapisach źródłowych zanowecz, zanowycz, zanowycz, schanowecz, schanowycz /Symb. ib., Sł.stp. VIII 162/ oraz zarnowiec wtórnie przekształcony z zanowiec w wyniku etymologii ludowej. Od XVI w. żarnowiec odnosi się również do gatunku *Sarothamnus scoparius*. W XVII w. w znaczeniu 'Genista germanica L.' występują nazwy zarnowiec kołacy i zarnowiec mniejszy. Z opisu danego przez Syreniuzę /s. 1480, też Maj. ib/ wynikałoby, że mowa o kolcolicie, ale synonim łaciński *Genistella* wskazują na janowiec. W XIX w. żernowiec /Rost. ib./ i żarnokrzew /Maj. ib. z 1864 r., który podaje też formę scharnowskij z 1468 r., ale zapewne błędnie, ponieważ inne źródła nie uwzględniają jej/. W gwarach notowane są formy powstałe przez adideację do ziarno: ziarnowie /SW VIII 493 bzł./ i z okolicy Olkusza ziarnowiec /Maj. ib., K VI 379, SW ib. bzł./. W XV w. sianożęć, sianosit, sianowiec, żnisiano w znaczeniu 'Genista germanica L.' i 'G. pilosa L.' lub 'Citissus biflorus' /w zapisach szchenoszcz, schanoschancz, szyanosnnt, szanowycz, znyschano/ z uwagi na to, że janowiec kwitnie przez maj i czerwiec, a więc w okresie, w którym przypadają sianokosy /Symb. ib./. Dla nazw janowiec i żarnowiec postacią podstawową było zanowiec, które występuje we wszystkich grupach języków słowiańskich z chwiejną postacią nagłosową /z:ž:j/ wskazującą na romańskie pochodzenie wyrazu /niezależne w płn. i pld. Słowiańszczyźnie/. Ostatecznym źródłem nazwy jest łac. genestra, genista 'janowiec', śrlac. janestra 'ts', janestaria 'pole pokryte janowcem', geneste/r/ium też 'janowiec', por. franc. genêt 'janowiec', dawne jannaie, włos. ginestra 'ts.', z rom.niem. Ginster, dawne i dial. Ginst 'janowiec'.

W różnych postaciach, najczęściej w odniesieniu do *Genista* i *Citissus*, nazwa janowiec jest znana większości języ-

ków słowiańskich /Por. Sł. SE I 499, Laj. 63, Mak 124/, Rostafiński /Symb. ib./, nie uwzględniając tła słowiańskiego, polskie formy zanowiec i żarnowiec wyprowadza z janowiec, którą łączy się z imieniem św. Jana w związku z porą kwitnienia, a może związaną z właściwościami magicznymi rośliny, która szczególnej mocy nabierała w dzień świętojański. Z okolicy Związła na Wołyniu pozostały ślady używania jano-wca ciernistego w celu zabezpieczenia od czarownic. Umie-szczają tam ziele na gałęzi kupajłowej i śpiewają przy tym "Chodim divčate, po dryk, po dryk, šob našoj vidni kolka pod bik" /KIS II₁ 326/. W tym dniu też, podobnie jak w Wi-gilię Bożego Narodzenia, dzień św. Katarzyny, najczęściej wróżno. Machek /s. 118/, według Sławskiego nie przekonująco, uznaje zanovec za formę rodzimą i wyprowadza ją z wyrażenia przyimkowego za nova, tj. roślina zbierana na nowiu księży-ca.

Do innych nazw jano-wca zapożyczonych z języków obcych należą: drok, genista, jerk, wieziel, zinowka.

Formy gwarowe z Litwy drok /Org. I 254, Maj., Rost. ib./, drok gładki 'Genista tinctoria L.' oraz drok kołacy 'Genista germanica L.' /Jundz. ib., Czerw. ib., Waga₂ 59, Org., Maj, SW ib./ zostały zapożyczone z ukraińskiego, gdzie notuje się drok, drok kołućy, drik kołućy 'Genista germanica', drok brič 'Genista tinctoria' /Mak. 163-4/. Por. też ros. drok, drok krasilóny /Podbielk. ib., An. 153/.

Nazwy genista /Org. I 341, Maj., Rost. ib./ oraz gieni-sta /Org. I 344, SW ib./ w znaczeniu 'janowiec' notowane jedynie w XIX wieku pochodzą wprost z łac. Genista 'janowiec' a to utworzono od łac. genu 'kolano', ponieważ młode gałęzki jano-wca są kolankowate lub od celt. gen 'krzak' /Sim. 209/.

Jerk /K II 255/ i derywat z przyr. - owiec jerkowiec notowane są na Kaszubach /Waga₂ 59, Org. I 445, SW II 170, K ib. też z augustowskiego, Rost. ib./. Nazwy te, odnoszące się do dwu podobnych do siebie roślin *Sarothamnus scoparius*

oraz *Genista tinctoria*, wywodzą się z niem. dial. jerkenkraut /SW ib./. Rostafiński twierdzi, że nazwy jerk i jerko-wiec odnoszą się do *Sarothamnus scoparius*: "W słowniku Poblöckiego jest: jerkoewiče - krzew jerku, wiklina, a to, co autor mówi o krzewie jerku jest wzięte z niemieckiego i musi się odnosić do *Sarothamnus scoparius*" /ib./. Podobnie Sychta notuje nazwy jerk /II 112/, jerkowicze /II 96/, jurczek /II 113/ i jarchowicze /II 80/ jedynie w znaczeniu '*Sarothamnus scoparius*'.

Wież/i/el jest nazwą notowaną jedynie u Stanki w 1472 r. /Symb. ib. wyzezel/w znaczeniu '*Citissus biflorus*' lub '*Genista pilosa et germanica* L.' oraz w dwu innych źródłach z XV wieku w znaczeniu '*Galium aparine* L.' w zapisie wyzezel oraz u Bartłomieja z Bydgoszczy w postaci vyzezel /ib./. Polskie więziel, zdaniem Rostafińskiego /Symb. I 309/, który tak odczytuje nazwę, powstało pod wpływem czeskiego svizel znaczącego wstążkę, rzecz zwisającą. W odniesieniu do roślin nazwa wskazuje krzew lub bylinęⁿ czepiającą się kolczastymi liśćmi sukien. Łodygi *Galium aparine* L. /podobnie jak i janowca ciernistego/ do 1,5 metra długie, czepiające się krzaków, wiążą je niejako, a nie znajdując oparcia zwisająⁿ /Siatk. 55/.

Prowincjonalna nazwa zinowka '*Genista germanica*', notowana jedynie na Polesiu /K VI 385/, została zapewne utworzona od ukraińskiej formy zinowat' '*Genista germanica*' i '*G. tinctoria*' /Por. Mak. 164, Sł. SE ib./.

Nazwy lisi ogon, lubieżna, mrzygłód i nietota '*Genista*' zostały przeniesione z innych gatunków roślin. I tak nazwa lisi ogon w znaczeniu '*Genista*' notowana jedynie w Czchowie n. Dunajcem /MSGP/ została przeniesiona z *Ononis arvensis* ze względu na duże podobieństwo wilżyny i janowca. Ponieważ lisi ogon w znaczeniu '*Genista*' zanotowano jedynie w jednej miejscowości, możliwe jest pomieszanie lub nierozróżnianie obu gatunków krzewów. Nazwę lisi ogon '*Ononis arvensis*'

wywodzi się od gruczołowatego owłosienia rośliny, które przypomina ogon lisa /Syr. 674/. Janowiec mieszano z żarnowcem, o czym świadczą wspólne nazwy dla obu roślin, jak i uwaga Syreniusza /s. 1480/ "niektórzy mieszają janowiec i witeczki, iż są jednakich skutków". Dla Genista tintoria L. przeniesiono również inne nazwy z wilżyny 'Ononis arvensis', która z ogólnego wyglądu przypomina janowiec barwierski. Do nazw janowca przeniesionych z wilżyny należą: lubieznka /Sł. XVI, t. XII 316 jeden zapis/, Czerw. VI 3246, L II 668 z XVII w./, lubieznka włoska /Sien. W 300/, lubieźna włoska /Troc. Nov. I 2763/, lubieźna włoska /Czerw. ib., Org. I 433, SW II 134/, lubesna włoska /Guld. 8/, lubezna włoska /Syr. 1479, Knap 238, Troc. 791, Prow. 222, Maj. II 356, L, SW ib./. Rostafiński wyjaśnia, że Helwing mylnie cytuje nazwę za Syreniuszem, u którego odnosi się ona do Spartum junceum /Prow. ib./. Możliwe jednak, iż myli się Rostafiński, gdyż Syreniusz wyróżnia dwa odrębne gatunki: Spartum z polskimi synonimami żarnowiec albo witeczki oraz Genista, której odpowiadają polskie nazwy janowiec i lubezna włoska, przez niektórych także nietotą nazywana /Syr. 1478-9/. Nazwa lubezna w znaczeniu 'Ononis arvensis' najwcześniej notowana u Syreniusza /Syr. 674, L./ pochodzi od właściwości leczniczych i magicznych rośliny. Została utworzona od lubieźny 'miły, luby'. Por. brus. dial. lubeźnik zioło lecznicze. Syreniusz potwierdza to słowami: "zowie lubeznka częścią dla zapachu wdzięcznego, częścią, że w wielkim bólu dla zatrzymania moczu albo y kamienia w nyrkach boleści ujmuje gdy kamień kruszy i moczem go wywodzi" /Syr. ib., Sł. SE IV 354, Scjaškovič, Materijały da słownika Grodzenskaj wobłasci, s. 270/. Możliwe też wydaje się objaśnienie nazwy ze względu na czerodziejskie praktyki zjednywania miłości, które potwierdzają nazwy czes. mużska láska 'ts.' /Mach. 119/ oraz pol. gwarowe macica, ziele popędowe, babskie drzewo /zębro/, czartowe ziębro 'ts.', gdyż z tej rośliny wraz z

innymi ziołami /np. z lubczykiem/ sporządzano napój miłosny /Por. K III 91/.

Źródła XIX-wieczne dla *Genista germanica* L. notują nazwę mrzygłód /Czerw. VI 3246, Waga₂ 59, Org. I 686, Maj. ib., SW II 1062/, która została przeniesiona z innej rośliny *Draba verna* z ogólnego wyglądu przypominającej janowiec. Mrzygłód, głodek '*Draba verna*', występujący na znacznym obszarze słowiańskim /Por. Budz. 248-9/, wiąże się z niem. Hungerblümchen 'ts', co tłumaczy się 'kwiat głodowy', rośliną bowiem według wyobrażeń ludu zwiastuje nieurodzajny, głodowy rok /Budz. ib., Org. ib./.

Od XVII w. w znaczeniu '*Genista tinctoria* L.' występuje nazwa nietota /Syr. 1480, Knap 238, Troc 488, Troc Nov. I 2763, L III 338, Czerw. VI 3246. W słowniku wileńskim ma jedynie znaczenie *Juniperus* i *Scoparius*/. Nietotę notuje się od 1472 r. dla oznaczenia widłaku, *Lycopodium* /Symb. I 103/, od XVI w. odnosi się również do *Juniperus sabina* /Sien. W 774, Knap, L ib., Waga₂ 72, Org. I 775, Maj. II 415, SW III 350/. W gwarach do dziś zachowało się najstarsze znaczenie nietoty 'widłak, *Lycopodium*', Nietota, zdaniem Brücknera /SE 362/, podobnie jak tojeść należy do roślin magicznych, których nie nazywa się po imieniu, lecz omawia przez "to jest" lub "to nie jest". Por. śl. netota, czes. nětata 'jałowiec sawina', ukr. nytota 'widłak' /Mach. 39, Buf. 333, Mak. 220/. Inaczej Budziszewska /O nazwach roślin. Poradnik Językowy 1974, s. 175/, która za Lindem uznaje nazwę za wołoską, "zatem nietota pochodzi zapewne z rum. netoata mł in. wędrowna cyganka. Por. niem. Ziegeunenkraut 'widłak goździsty, *Lycopodium clavatum*' i cygańskie ziele, była to więc roślina czarodziejska, a czarami niejako zawodowo zajmowały się Cyganki". W Krakowskim lud wierzy, że gdy czarownica chce krowy zepsuć, okadza je sawiną /Wisła XVII 147/. *Juniperus* powszechnie uważa się za roślinę magiczną, gdyż święconymi jagodami *Juniperus communis* na Kaszubach wypędzają

złe z chaty /Por. Sychta II 105/. Jeszcze inną interpretację nazwy nietota, ale także związaną z właściwościami magicznymi rośliny podaje T.A.Dobricofu /Nazwanie rastienij rumynskiego proischożdenija u Sławian sewernych Karpăt. Referaty i komunikaty z VII Międzynarod. Kongresu Sławistów, wyd. Uniw. w Bukareszcie 1973 r./, a mianowicie od rum. netoata "osoba postępująca nierozsądnie, głupiec", może w związku z praktykami czarodziejskimi związanymi z usuwaniem płodu /Por. też Mach. ib./.

Inne nazwy janowca związane z właściwościami magicznymi rośliny to katarzynka oraz młot Matki Bożej. Katarzynka /w zapisie katharzynka/ zanotowana jedynie w rękopisie Stanki /Symb. ib., Sł. stp. III 250/ w znaczeniu 'Genista tinctoria L.' jest nazwą utworzoną od imienia Katarzyna. Nazwa być może związana jest z porą zbierania owoców janowca, tj. pod koniec listopada, a może z jakimiś właściwościami magicznymi i wróżbami związanymi z dniem św. Katarzyny. /Por. wyżej nazwę janowiec/. Podobnie tłumaczy się nazwa młot Matki Bożej 'Genista germanica', notowana jedynie ze Świętnik Górnych krak. /SU 50/. Janowiec święcono wraz z innymi ziołami w dniu Matki Boskiej Zielnej, stąd nazwa. Ale dlaczego młot? Może należy ten człon wiązać z czarodziejskimi praktykami mającymi na celu wypędzenie złego z chaty /Por. wyżej nazwę nietota/ lub odwrócenie burzy. W Olszynie krakowskich np. lud sypie jałowiec na ogień, aby Bóg przez cały rok zachował dom od grzmotów /Por. Gust. 266/. Lud wierzy, że ziele święcone i zabrane do domostw chroni je od klęsk, eprowadza urodzaj i dobrobyt, mnoży dobytek /Por. H. Żółtowska, Zioła w praktykach i obrzędowości polskiej. Polskie Zioła 1935, nr 4, s. 15-18/.

Nazwy jajnik, kręczyńska i romatysowe ziele wiążą się z zastosowaniem janowca przede wszystkim w medycynie ludowej. Jajnik 'Genista tinctoria' jest nazwą notowaną jedynie u Stanki /Symb. ib./ pochodną od stp. jaje. Utworzono ją z

powodu kulistych owoców umieszczonych w strąku lub, jak objaśnia Rostafiński /ib./, z uwagi na to, iż ten gatunek krzewu był używany do barwienia kraszanek, a może ze względu na właściwości lecznicze czy magiczne rośliny. Janowca używano do usuwania płodu, na co wskazuje również inna nazwa nietota oraz w literaturze medycznej przeciwskazanie używania tej rośliny w ciąży /Por. Zioł. 148/.

Kręczyńka 'Genista tinctoria L.' występuje od XVI w. /Sien. W 72, L II 1125, Czerw. VI 2246, Org. I 545, Maj. ib./ w gwarach notowana jest na Podolu /Maj. ib./, od XVII w. również kręcinka /Knap 328, Org. I 556, SW II 595/ oraz u Trotza kręcinka /Troc 689, Troc Nov. I 2763/ w znaczeniu 'janowiec, Genista', w XIX w. również odnosi się do Spiranthes. Nazwy te, podobnie jak i czes. zapożyczone z polskiego, krućinka 'Genista' /Orłóš 42, Orłóš 29, Mach. 118/, z czes. sł. kručina, krućinka 'ts'. /Sł. SE III 102-3/ najprawdopodobniej związane są z rus.-csł. kručina 'zółć, padaczka, epilepsja, troska, nieprzyjemność', ros. kručina 'żał, smutek', ukr. dial. kručyna 'zmartwienie, troska', które sprowadzają się do psł.*kročina. Tę etymologię popierają podane przez Machka /ib./ czeskie synonimy janowca: žltačka, žlčnik, žluta ihlica. Nazwa byłaby więc związana z właściwościami leczniczymi i farbiarskimi rośliny /Sł. SE ib./, Janowiec jest lekiem uspokajającym przy gniewie i lęku' /tłumaczenie moje. Por. Mach. ib./. Ponadto roślina kwitnie żółto i ma kwiaty umieszczone na szczytach pędów i gałązek, przez co robi wrażenie jakby cała była żółta. Tutaj należą też polskie nazwy żółcieniec 'Genista tinctoria L.' w zapisie zółczenecz /notowane jedynie u Stanki, Symb. ib./ oraz zółcień 'ts'. notowany przez Majewskiego z XIX w. /ib./ 'ts.', serb. žutilovka, žutilova trava 'ts'. , łuz. žółciadło 'ts'. , ros. желтыча 'ts'. /An. 153/, rus.-csł. žltaja kručina /Sł. SE ib./, ukr. жовтыло 'Genista tinctoria' /Mak. 164/ utworzone od przym. żółty lub rzecz. żółć, /Br. SE 665-6/. Lud często

wiązał zewnętrzne właściwości roślin i warunki, w jakich rosną z ich właściwościami leczniczymi. I tak np. roślina kwitnąca żółto, czy mająca żółty sok, uważana była za środek do leczenia żółtaczki; rośliny rosnące na skałach uznawano za zdolne nie tylko do rozsuwania i pękania skał, ale także do usuwania kamieni nerkowych i żółciowych /Por. Mach. ib./.

Romatysowe ziele 'Genista germanica' jest nazwą gwarową, /K V 20 bzł./ związaną zapewne z właściwościami leczniczymi rośliny /Por. Podbielk. 126/. Widocznie w medycynie ludowej stosuje się ją do leczenia chorób gośćcowych, zwanych inaczej reumatyzmem, w gwarze zaś zniekształcone na romatys /Por. Zioł. ib., gdzie poleca się stosować janowiec w leczeniu przewlekłego gościa stawowego/.

Z uwagi na zastosowanie utworzono również nazwę pomiotło 'Genista' /Maj. ib. z XIX w./ z gałęzi janowca, a także żarnowca 'Sarothamnus scoparius' robiono pomiotła, tj. miotły do czyszczenia pieca chlebowego /Por. Org. II 1119/.

Dla żarnowca notowane są również nazwy miotlicha /XIX w./, miotła albo witeczki od XVI w., a w gwarach również miotłowicze, bicz, pręcie, kramarka. Obie rośliny często były mieszane, np. Jundziłł /Jundz. 195/ wyróżnia gatunek żarnowiec miotłowy 'Spartum scoparium', a Wyżycki /s. 195/ janowiec miotłowy 'Genista scoparia'. Jundziłł tak go opisuje: "Z gibkich i trwałych jego gałązek robią się wyborne miotły i miotelki".

Ze względu na inne właściwości /budowa i rozmieszczenie kwiatów, podobieństwo gałęzi do różgi oraz smak liści/ powstały nazwy kwieciec, różqota i rupelki. Pierwszą z nich w znaczeniu 'Genista tinctoria L.' notuje jedynie Stanko w postaci kweczecz /Symb. ib./ . Jest to derywat od kwiecie. Roślina ma dużą ilość kwiatów umieszczonych na szczytach pędów i gałązek, stąd nazwa. Por. formę notowaną w staropolszczyźnie kwicień 'Chenopodium botrys L.', którą Rosta-

fiński /Symb. ib./ objaśnia: "Kwicień zapewne dlatego, że roślina obsypana jest kwiatem".

Różgota 'Genista' jednokrotnie zaświadczona w XIX w., u Majewskiego /ib./ jest derywatem od różga z przyr. - ota. Gałęzie janowca pokryte liśćmi, kwiatami, a u germanica również kolcami, kształtem przypominają różgę, stąd nazwa.

Nazwa rupelki /jeden zapis rupelky Symb. ib. z XV w./ jest zapewne derywatem od stp. rupić 'gryźć', bo liście tej rośliny mają smak gorzki, ostry, susejący, obrzydliwy /ib./ gryzący.

Najwcześniej dla janowca notowane są formy zanowiec i zarnowiec. Janowiec, pochodzący od podstawowej formy zanowiec, zapisany jest dopiero pod koniec XV wieku i w tej postaci występuje we współczesnym języku polskim oraz w pracach botanicznych, natomiast w gwarach janowiec nie jest w ogóle notowany. Inne formy powstałe na skutek adideacji, a notowane jedynie w gwarach, to ziarnowie i ziarnowiec oraz stp. jedynie z XV w. sianożęć, sianosit, sianowiec i żnisiano.

Do innych synonimów janowca, które zapożyczono z języków obcych, należą janobyt i janosiet notowane wyłącznie u Stanki, zaczerpnięte ze staroczeskiego oraz gwarowe z Litwy drok i z Polesia zinowka wywodzące się z ukraińskiego. Na Kaszubach notowane są formy jerk, jerkowiec wzięte z niem. dial. jerkenkraut, jedynie w XIX w. występują genista i gienista pochodzące z łaciny oraz zapisane tylko w XV w. wieziel z czeskiego.

Do nazw janowca przeniesionych z innych gatunków roślin należą: lubiezna i podobne /notowane w źródłach od XVI-XIX w./, rzygłód /w znaczeniu 'Genista germanica' jedynie w XIX w./ i nietota /od XVII-XIX w./. Od właściwości magicznych pochodzą nazwy katarzynka /notowana jedynie u Stanki/ oraz gwarowe, zapisane w jednej wsi małopolskiej, młot Matki Bożej. Od zastosowania janowca przede wszystkim w medycynie ludowej utworzono zapewne nazwy jańnik /jedynie u Stanki/,

kręcynka /od XVI-XIX w./ oraz gwarowe romatysowe ziele. Ze względu na inne zastosowanie powstała nazwa pomiotło oraz z uwagi na inne właściwości, np. budowę kwiatów nazwa kwieciec /jedynie u Stanki/ oraz różgota /jeden zapis w XIX w./ od podobieństwa gałęzi janowca do różgi i od gryzącego smaku liści nazwa rupelki /notowana jedynie u Stanki/.

Ze wszystkich nazw stosowanych dla janowca jedynie janowiec, lubiezna, kręcynka i nietota notowane były w ciągu kilku wieków, a z nich tylko janowiec w tym znaczeniu przetrwał do dziś. Pozostałe synonimy janowca są najczęściej jeden raz zaświadczone w źródłach historycznych bądź sporadycznie występują w gwarach. Żaden z synonimów janowca nie występuje na całym obszarze gwarowym Polski, jedynie nazwy drok, zinowka i jerk mają większy zasięg, ale notuje się je jedynie na obszarach peryferycznych /z Litwy, Polesia, Kaszub i Augustowskiego/.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

a/. Źródła i opracowania

¹An. - Annenkov N., Botaniczeskij słowar', Sanktpeterburg 1878

²Br. SE - Brückner A., Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1970

³Budz. - Budziszewska W., Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej, Wrocław 1965. Monografie Slawistyczne PAN nr 6

⁴Buf. - Buffa F., Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatury, Bratislava 1972

⁵Czajk. - Czajkowski L., Drzewa i krzewy miasta Brzegu, Opole 1967

⁶Czerw. - Czerwiakowski J.R., Botanika szczególna, Kraków 1840-1859, t. I-VI

- ⁷Fal. - Falimirz S., O ziołach i mocy jich..., Kraków 1534
- ⁸Guld. - Guldeniusz P., Onomasticum trilingue latino-germano-polonum, Królewiec 1641
- ⁹Gust. - Gustawicz B., Podania, przesydy, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody. Zbiór Wiadom. do Antropologii Krajowej AU VI 1882, s. 201-317
- ¹⁰Jundz. - Jundziłł B.S., Opisanie roślin w prowincji W.X.L. naturalnie rosnących wg układu Linneusza, Wilno 1791
- ¹¹Jundz. - Opisanie roślin na Litwie, na Wołyniu, Podolu, Ukrainie dziko rosnących jako i oswojonych ... przez Józefa Jundziłła, Wilno 1830
- ¹²K - Karłowicz J., Słownik gwar polskich, Kraków 1900-1911, t. I - VI
- ¹³KIS - Moszyński K., Kultura ludowa Słowian, Kraków 1969, t. II
- ¹⁴Kluk - Kluk K., Dykcjonarz roślinny, Warszawa 1786-88, t. I-III
- ¹⁵L. - Linde B.S., Słownik języka polskiego, Lwów 1807-1814, t. I-VI
- ¹⁶Laj. - Lajnert J., Rostlinske mjena serbske, nemske, łacanske, Berlin 1954
- ¹⁷łow., - Szymon z łowicza, Enchiridion medicinae pro tyninculus huis artis quam compediosissime per Simonem de Louicz, Artium et quam Doctorem, colletum, Kraków 1537
- ¹⁸Mach. - Machek V., Česka a slovenska jména rostlin, Praha 1954
- ¹⁹Maj. - Majewski E., Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich..., t. I-II. Warszawa 1889-1898
- ²⁰Mak. - Makowiecki S., Słownik botaniczny łacińsko-małosurki, PAU, Kraków 1936

- ²¹MSGP - Magazyn Słownika gwar polskich PAN w Krakowie
Plac na Groblach
- ²²Ney - Ney K., Kwiaty czyli wykład znaczeń blisko
tysiąca roślin krajowych i zagranicznych, Poznań 1841
- ²³Obm. - Obmiński Z., Botanika dla techników leśnych,
Warszawa 1970
- ²⁴OH - Horbatsch O., Polskie i czeskie nazwy roślin w
rękopiśmiennym zielniku z XVI/XVII w. biblioteki uniwersyteckiej w Erlangen, 1969, s. 165-182
- ²⁵Org. - Orgelbrand M., Słownik języka polskiego, t.
I-II, Wilno 1861
- ²⁶Orłóś - Orłóś T., Zapożyczenia słowiańskie w czeskiej
terminologii botanicznej i zoologicznej, Kraków 1972, ZNUJ,
Prace Językoznawcze nr 39
- ²⁷Orłóś. - Orłóś T., Zapożyczenia polskie w słowniku
Jungmanna, Prace Komisji Słowiańszczyzny PAN nr 11, Kraków
-Warszawa 1967
- ²⁸Piprek - Piprek J., Ippold J., Wielki słownik niemiecko-polski, t. I-II, Warszawa 1972
- ²⁹Podbielk. - Podbielkowski Z., Słownik roślin użytkowych, Warszawa 1974
- ³⁰Prow. - Prowincjonalne nazwy roślin XVIII w. z Prus
Książęcych głównie z rękopisu Andrzeja Helwinga, oprac. J.
Rostafiński, w: Rozprawy AU Wydz. Filolog., Seria II XXV
1905, s. 209-238
- ³¹Rost. - Rostafiński J., Słownik polskich imion ro-
dzajów i wyższych skupień roślin poprzedzony historyczną
rozprawą o źródłach. Materiały do historii języka i dialektologii, Kraków 1900
- ³²Rp. - Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. Rośliny
polskie, Warszawa 1969
- ³³Siatk. - Siatkowski J., Bohemizmy fonetyczne w języku
polskim, Cz. I. Monografie Słowistyczne 7, Wrocław 1965

³⁴ Słm. - Simonovič D., Botanički rečnik. Imena biljaka, Beograd 1959

³⁵ Slen. - Siennik M., Herbarz to jest ziół tutecznych postronnych i zamorskich opisanie..., Kraków 1568

³⁶ Slen. W., - Siennik M., Wykład imion trudnych, w: Herbarz to jest ziół tutecznych, postronnych i zamorskich opisanie..., Kraków 1568

³⁷ Świejk. - Świejkowski L., Atlas polskich krzewów i krzewinek leczniczych, Kraków 1950

³⁸ Sł.stp. - Słownik staropolski, t. I-IX, Wrocław-Kraków 1953-1984

³⁹ Sł.XVI - Słownik polszczyzny XVI wieku. Red. S. Bąk i in., Wrocław 1966

⁴⁰ Stanko - Stanko J. Antibolomenon kapituły krakowskiej z roku 1472, w: J. Rostafiński, Symbola ad historiam naturalem medii aevi, Kraków 1900

⁴¹ SU - Udziela S., Rośliny w wierzeniach ludu krakowskiego, Lud XXX s. 37-75

⁴² SW - Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., Słownik języka polskiego, t. I-VIII Warszawa 1900-1927

⁴³ Sychta - Sychta B., Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, t. I-VI, Wrocław 1967-1973

⁴⁴ Symb. - J. Rostafiński, Symbola ad historiam naturalem medii aevi, Cz. I-II. Kraków 1900. Stronę podaje się z I części dzieła, a numer z części II

⁴⁵ Syr. - Syreniusz S., Zielnik herbarzem z języka łaćcińskiego zowią, Kraków 1613

⁴⁶ Szaf. - Szafer W., Drzewa i krzewy. Ilustrowany klucz do oznaczania drzew i krzewów krajowych oraz obcych częścię hodowanych w Polsce, Warszawa 1957

⁴⁷ Szub. - Szubert M., Opisanie drzew i krzewów leśnych Królestwa Polskiego, Warszawa 1827

48 Troc - Trotz A., Mownik polsko-niemiecko-francuski, Lipsk 1764

49 Troc Nov. - Trotz A., Nouveau dictionnaire francais, allemand et polonais..., par Michel Abraham Trotz, t. I, 1793, t. II, 1800

50 Urzęd. - Marcin z Urzędowa, Herbarz to jest o przyro-
dzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarstw
należących, Kraków 1595

51 Waga - Waga J., Flora polska jawnokwiatowych rodza-
jów czyli botaniczne opisytak dzikich jako i hodowanych pod
otwartem niebem jawnokwiatowych Królestwa Polskiego roślin,
t. I-II, Warszawa 1847-1848

52 Waga₂ - Ukaziciel polskich nazwisk na rodzaje króle-
stwa roślinnego..., przez A. Wagę, w: J. Waga, Flora polska,
t. II, Warszawa 1848

53 Wodz.₁ - Wodzicki S., O hodowaniu, użytku, mpożeniu
i poznawaniu drzew, krzewów, roślin i ziół celniejszych,
wyd. 1, Kraków 1818-1821

54 Wodz.₂ - Wodzicki S., j.w., wyd. 2, Kraków 1824-1828

55 Wyż. - Wyżycki G., Zielnik ekonomiczno-techniczny,
Wilno 1845

56 Zioł. - Ziołolecznictwo. Poradnik dla lekarzy pod
red. Aleksandra Ożarowskiego, PZWS, Warszawa 1980

b/. Inne skróty

bzl. - bez lokalizacji
bułg. - bułgarski
celt. - celtycki
ceł. - cerkiewno-słowiański
czes. - czeski
dłuż. - dolnołużycki
dial. - dialektalny
franc. - francuski
głuż. - górnołużycki
ib. - ibidem
krak. - krakowski
kwal. - kwalifikator
lit. - litewski

łac. - łaciński
łuż. - łużycki
m.in. - między innymi
niem. - niemiecki
n.p. - na przykład
płd. - południowy
płn. - północny
por. - porównaj
psł. - prasłowiański
przest. - przestarzałe
przym. - przymiotnik
przyr. - przyrostek
rom. - romański

ros. - rosyjski
rum. - rumuński
rzecz. - rzeczownik
serb. - serbski
słow. - słowacki

stcz. - staroczeski
stp. - staropolski
śr. - średniołaciński
tj. - to jest
ts. - to samo
ukr. - ukraiński
włos. - włoski